

Medische mensentaal

Frans J. Meijman en Annelies Bakker

Medische mensentaal

***Taal en communicatie over gezondheid,
ziekte en zorg***

De Tijdstroom, Utrecht

© De Tijdstroom uitgeverij, 2018

Omslagontwerp: Cees Brake, bno

Uitgegeven door De Tijdstroom uitgeverij bv, Postbus 775, 3500 AT Utrecht.

Internet: www.tijdstroom.nl.

E-mail: info@tijdstroom.nl.

Aan de totstandkoming van deze uitgave is de uiterste zorg besteed. Voor informatie die nochtans onvolledig of onjuist is opgenomen, aanvaarden auteur(s), redactie en uitgever geen aansprakelijkheid. Voor eventuele verbeteringen van de opgenomen gegevens houden zij zich gaarne aanbevolen.

Waar dit mogelijk was is aan auteursrechtelijke verplichtingen voldaan. Wij verzoeken eenieder die meent aanspraken te kunnen ontlenen aan in dit boek opgenomen teksten en afbeeldingen, zich in verbinding te stellen met de uitgever.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stbl. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stbl. 471, en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht, Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp. Voor het overnemen van gedeelten uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

ISBN 978 90 5898 3220

NUR 871

Inhoud

Woord vooraf — 11

1 In vogelvlucht; pijnpunten van medisch taalgebruik — 13
Gezondheidstaal voor iedereen

Deel 1 Theorie

2 Verscheidenheid — 21
Taal schakel bij overeenkomsten en verschillen

- Medische taal: confectie en maatwerk
- Spreektaal en schrijftaal
- Literaire medische taal
- Doelen medische en gezondheidstaal
- Genres
- Taalvariëaties: Vlaams, Surinaams, dialecten
- Conclusie

3 Doelgroepen — 41
Segmenteren: nuttig, maar lastig en riskant

- Medische taalgebieden
- Richtinggevende groepskenmerken
- IJkpersoon
- Medisch geschoolden en niet-medisch geschoolden
- Zieken en gezonden, patiënten en zorgconsumenten
- Analfabeten en laaggeletterden
- Anderstaligen
- Gebarentaal
- Kinderen en jongeren
- Verschillende deelgebieden
- Arbitraire vuistregels

4 Context — 61

Niets in de communicatie valt te begrijpen behalve in het licht van de context

- Geografische, culturele en historische inbedding
- Fundamentele visies op lichaam en gezondheid
- Lekenopvattingen over gezondheid en ziekte
- Culturele dimensies
- Kadering en impliciete oordeelsvorming
- Medisch en maatschappelijk aanzien van aandoeningen
- Samenvattende aandachtspunten

5 Analyse — 87

Systematiek als steun

- Systematiek bij ontwerpen, schrijven en beoordelen
- Grondfiguren
- Invalshoeken en oogmerken
- Gezichtspunten, zienswijzen en perspectieven
- Kwaliteitsbeoordeling
- Narratieve benadering
- Arbitraire vuistregels

Deel 2 Praktijk

6 Vereenvoudigen — 101

Niet altijd zo makkelijk als het lijkt

- Problemen bij vereenvoudigen
- Interactie geen tovermiddel
- Praktijkoplossingen
- Leesbaarheid en begrijpelijkheid
- Verwachtingen en voorkennis
- Structuur en samenhang
- Invalshoek en referentiekader
- Woordkeuze en taalgebruik
- Taal van de doelgroep
- Beeld en schematische weergave
- Getallen
- Details, logica en argumentatie
- Populaire (te) simpele oplossingen
- Arbitraire vuistregels

7 Toonzetting — 127

De juiste snaar dankzij de juiste toon?

- Categorieën en omschrijvingen
- Doelgroep, genre en doel
- Getal- en woordkeuze
- Empathie en paternalisme
- Visitekaartje
- Analyse van toon
- Arbitraire vuistregels

8 Verhullen en onthullen — 141

Over zachte heelmeesters en het beestje bij de naam noemen

- Functie van omfloerste taal
- Onduidelijk, minder concreet en verhuld taalgebruik
- Vormen van verhulling
- Effecten en risico's
- Geschreven en gesproken verhulling
- De rol van medium en taalgebruik
- Milde bewoordingen
- Nieuwe verschijningsvormen
- Onthulling
- Verhuld tegenover onthullend taalgebruik
- Arbitraire vuistregels

9 Verlevendigen — 159

Aandacht trekken en houden tegenover storende ruis

- Levendigheid in voorlichting, journalistiek, zorg, onderwijs en beleid
- Bondigheid en overdaad
- Smaak maken: schriftelijk versus mondeling
- Genre stuurt verlevendiging
- Retorica
- Doel en middelen
- Individu, groep of publiek, deskundig of niet
- Ervaringsverhaal
- Metafoor, vergelijking
- Humor
- Gewone taal verlevendigd met medische begrippen
- Arbitraire vuistregels

10 Jargon — 183

Meer dan moeilijke woorden

- Vaktaal en jargon
- Medische dialecten
- Medische 'ICT-taal'
- Gevoelswaarde en overtuigingskracht van medisch jargon
- Lekentaal en lekenjargon
- Overeenkomsten en verschillen in taalgebruik tussen leken en artsen
- Jargon als hindernis en stoorzender
- Omgaan met jargon
- Historie van medisch jargon
- Kinderjargon
- Schuttingtaal
- Arbitraire vuistregels

11 Beeld — 229

... zegt meer dan duizend woorden?

- Tekst- en beeldkenmerken weerspiegelen het genre
- Interactie tussen tekst en beeld bij gezondheidscommunicatie
- Keerzijden van levensechte illustraties
- Drie kanten van angstaanjagend beeld
- Ook bij beeld is maatwerk essentieel, bijvoorbeeld bij subdoelgroepen
- Praktische stappen bij het beoordelen van beeld
- Werkt authentiek beeld beter?
- Beeld in vogelvlucht; arbitraire vuistregels

12 Stijl — 241

Woorden of formuleringen zijn nooit neutraal, ook niet bij gezondheid en ziekten

- Functies van stijlmiddelen
- Vergelijkingen, beeldspraak, metaforen en personificatie
- Humor en ironie
- Gevoelswaarde en connotatie
- Aanspreekvormen; wie aan het woord; fatsoenlijk taalgebruik, juiste spelling
- Lichaam en ziekten voeden de gewone taal

Literatuur — 261

Overzichten en naslagwerken

Websites

Literatuurverwijzingen

Bijlagen

Bijlage 1 Over klachten, ziekten en hulp: Medische taal weerspiegelt medisch denken en doen — 279

Bijlage 2 Herkomst (etymologie) van de medische terminologie — 294

Bijlage 3 Oefening woordenschat: gebruik de juiste term — 298

Bijlage 4 Vlaams-Nederlandse medische woorden — 301

Bijlage 5 Surinaams-Nederlandse medische woorden — 304

Bijlage 6 Medische kindertaal van volwassenen, de taal waarin volwassenen kinderen (zouden) aanspreken — 306

Bijlage 7 Medisch kinderjargon, de taal die kinderen zelf gebruiken (naar men zegt...) — 308

Bijlage 8 Medische scheldwoorden, schuttingtaal. Een vorm van jargon — 311

Over de auteurs — 313

Woord vooraf

Leken en deskundigen gebruiken woorden om elkaar te informeren over gezondheid en ziekte, in de beslotenheid van de zorg en in de openbaarheid. Er is taal van 'medische mensen' en 'gewone' mensentaal over medische zaken. *Medische mensentaal* wil daartussen een brug slaan, want met taal bereiken wij elkaar. Dit boek is geen herhaling van boeken over medische of gezondheidscommunicatie, maar aanvullend daarop is het de combinatie van een leerboek en een boek dat aanzet tot nadenken, vooral gericht op beroepsmatige gebruikers van taal over gezondheid, ziekte en zorg in publieke, groepsgerichte en interpersoonlijke communicatie.

Per thematisch hoofdstuk worden achtergronden en praktijkvoorbeelden in samenhang gepresenteerd. Achtergronden en theorie vooral als bouwstenen voor analyse en ontwerp, praktijksituaties gericht op exemplarische voorbeelden, vuistregels en opdrachten. In de eerste sectie van het boek ligt de nadruk op de theorie, in de tweede op de praktijk. De verschillen tussen schrijftaal en spreektaal komen aan de orde. De nadruk ligt op communicatie (informatie-uitwisseling) en minder op documentatie (verslaglegging, registratie). Verwijzingen blijven beperkt en enige herhaling is onvermijdelijk. Sommige onderwerpen komen op meerdere plekken aan de orde, vaak met andere accenten en in een andere context. Hoofdstukken staan daardoor redelijk op zichzelf. Dat maakt selectief lezen mogelijk.

Wij danken de personen die ons voorbeelden en suggesties hebben doorgegeven. Bijzonder erkentelijk zijn wij de drie meelezers uit de praktijk: Desirée Jenniskens, huishoudwetenschapper, Marleen van der Wurff, literatuurwetenschapper, en Corry van Dalen, verpleegkundige niet praktiserend. Zij zijn alle drie werkzaam in de gezondheidsvoorlichting. Hun commentaar en kanttekeningen hebben ons geholpen het manuscript bij te stellen. Maar het boek kan nog verder worden verbeterd. Daarover nodigen wij lezers en gebruikers uit ons, via de uitgever, te berichten.

Tot slot danken wij het Epilepsiefonds en de afdeling huisartsgeneeskunde & ouderengeneeskunde van het VU medisch centrum, die het schrijven van dit boek mede mogelijk hebben gemaakt.

*Frans J. Meijman, Annelies Bakker
Amsterdam/Utrecht, april 2018*